

ULUSLARARASI
BEYTÜŞŞEBAP
VE
MOLLA HÜSEYİN BATEVİ
SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ

20-21 Eylül 2014 Şırnak

T.C.
BEYTÜŞŞEBAP
KAYMAKANLIĞI

ESER ADI:
**BEYTÜŞŞEBAP VE
MOLLA HÜSEYİN BATEVÎ SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ**

Baskı/Publication

Grafik Tasarım

DÜZEY AJANS

0212 417 92 92

Baskı

İLBEY MATBAA

Basım Yeri ve Tarihi

İstanbul, 2015

Şırnak Üniversitesi Yayınları No: 5

ISBN: 978-605-88496-5-5

2015 Şırnak

Şırnak Üniversitesi Rektörlüğü

Bu eserin tüm yayın hakları Şırnak Üniversitesi Rektörlüğüne aittir. Yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama aktarılamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Bu kitapta yer alan tüm yazıların dil, bilim ve hukuk açısından sorumluluğu yazarlarına aittir.

MOLLA HÜSEYİN-İ BATEYÎ'NİN ESERLERİNDE KUR'ÂNÎ TEMÂLAR

Mehmet Nurullah AKTAŞ*

Özet: Şırnak'ın yetiştirdiği önemli ilim adamlarından Molla Hüseyin Bateyî, 1680-1760 yıllarında yaşamış, medreselerde eğitimini tamamlamış ve 1700 yılında kurulan Hakkâri Meydan Medresesinde müderrislik yapmıştır. Bateyî, elimizde mevcut bulunan en eski Kürtçe Mevlid-i Şerifiyle nâm salmış; münacaât ve naat içerikli şiirlerin yanında aşk ve sevgi ile ilgili manzum eserler de ortaya koymuştur. Bu tebliğde Bateyî'nin gerek Mevlid-i Şerif'te gerekse diğer çalışmalarında Kur'ânî temalar ve Kur'ân'dan yaptığı iktibaslar ele alınmış; Kur'ân'a ve Ulûmu'l-Kur'ân'a olan vukûfiyeti, Kur'ân'da zikri geçen bir kısım meseleleri ele alış biçimi tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bateyî, Kur'ân-ı Kerîm, Kur'ân İlimleri, Mevlid, Kaside.

Melayê Bateyî olarak tanınan Molla Hüseyin Bateyî, 1680'da Şırnak ilinin Beytuş-şebaî ilçesine bağlı Batê köyündedünyaya gelmiş ve 1760'ta vefat etmiştir. Şırnak'ın yetiştirdiği önemli ilim adamlarından birisi olan Molla Hüseyin Bateyî, Hakkari ve Mîks (Bahçesaray) medreselerinde eğitimini tamamlayarak 1700 yılında kurulan Hakkâri Meydan Medresesinde müderrislik yapmıştır.¹ Melâyê Bateyî, edebiyat, tarih, belağat, hadîs, tefsir, fıkıh ve kelâm ilimlerinde de kendisini yetiştirmiştir.² İstisnai de olsa doğumu ve ölümü ile ilgili farklı görüşler dile getirilmiş,³ Iraklı eski bakan Zeki Beg (ö. 1937), Bateyî'nin, 1417-1495 tarihleri arasında yaşadığını zikretmiştir.⁴

Doğu medreselerinde yetişen âlimler, genellikle eser kaleme almamış, sadece medresede talebe yetiştirmekle meşgul olmuşlardır. Müderrisliğin yanında kitap yazan müderrislerden birisi de, elimizde bulunan en eski Kürtçe Mevlid-i Şerifin yazarı Bateyî'dir. Bateyî, münacaât ve naat içerikli şiirlere ek olarak aşk ile ilgili manzum eserler de ortaya koymuştur. Kur'ân-ı Kerîm'i hatmeden çocuklar, inanç esaslarının özeti teşkil eden Ahmed-i Xanê'ye ait Kürtçe "Akida İmânê" adlı kitabı, ardından da Bateyî'nin Mevlid'ini okumaktadır.

Klasik Kürt Edebiyatında önemli çalışmaları olan Melâyê Cezerî (ö. 1640) ve Ahmedê Xanê (ö. 1707) gibi Bateyî de eserlerinde Kur'ân-ı Kerîm'i önemli kaynakların-

* Yrd. Doç. Dr. Şırnak Üniversitesi, m.nurullahaktas@hotmail.com.

1 Sadîni, M. Halîd, *Mela Huseynê Bateyî*, (İstanbul: Nûbihar Yayınları, 3. Baskı, 2013), s. 31; Jiyan, Rênas *Melayê Bateyî*, (Diyarbakır: Belki Yayınları, 2013), s. 18.

2 Sadîni, Bateyî, s. 32.

3 Sadîni, Bateyî, s.23-30.

4 Zeki Beg, Muhammed Emin, *Kürtler ve Kürdistan Tarihi*, (İstanbul: Nûbihar Yayınları, 2013), s. 310.

dan birisi görmüş ve bunu değişik vesilelerle bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak işlemiştir.

Bu bildiride, Bateyî'nin gerek Mevlid'inde gerekse diğer çalışmalarında Kur'ânî temaları ve Kur'ân'dan yaptığı iktibasları ele alınmış; Kur'ân'a ve Ulûmu'l-Kur'ân'a olan vukûfiyeti tespit edilmeye çalışılmıştır. Doğu medreselerinde Ulûmu'l-Kur'ân ve Usûlu't-Tefsîr ile ilgili kitaplar yakın zamana kadar okutulmamasına rağmen Bateyî, çalışmalarında Kur'ân ve Kur'ân ilimleri ile ilgili meseleleri, şiir ve kasidelerinde zikretmiştir.

Bu tebliğde Bateyî'nin görüşleri dört ana başlık altında zikredilmiştir. Bunlar, "Kur'ân'la İlgili Temel Bilgiler", "Hz. Peygamber ve Kur'ân", "Kur'ân İlimleri" ve "Kur'ân'da Geçen Bir Kısım Meseleler" şeklinde ele alınacaktır.

Çalışmamızda Bateyî'ye ait Mevlid vekasidelerin geçtiği sayfa numaraları verilirken M. Xalid Sadmî'ye ait "*Mela Huseynê Bateyî*" adlı çalışma esas alınacaktır.

A. Kur'ân'la İlgili Temel Bilgiler

Molla Hüseyin Bateyî, temel İslam bilimlerinin ana kaynağını teşkil eden Kur'ân-ı Kerîm ile ilgili bir kısım bilgileri yazdığı Mevlid başta olmak üzere şiirlerinde ve kasidelerinde zikretmiştir. Bu hususları, maddeler halinde şu şekilde ele almak mümkündür:

1. Kur'ân'ın İsimleri

Kur'ân-ı Kerîm'in "Kur'ân" isminden başka Kitab, Furkân, Zikir gibi farklı isimleri mevcuttur. Bir kısım müfessir, bunların sayısını elli beşe kadar çıkarmışlardır.⁵

Bateyî, Mevlid'inin "Merhaba" bahsinde Kur'ân'ın bir ismi olan Furkân ismini zikretmiş ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Furkân'ın esrarını bildiğini ifade ederek şöyle demiştir:

Merhaba ey sirrê Furqân merhaba
*Merhaba ey derde derman merhaba*⁶

2. Sûre İsimleri

Sûre, en az üç âyetten oluşan Kur'ân bölümleri için kullanılan bir kavramdır. Kur'ân-ı Kerîm'de 114 sûre bulunmakta olup her sûrenin de bir ismi bulunmaktadır. Bateyî, "*Muhammed Seyyide 'Alem*" adlı naatında Hz. Peygamber'i (s.a.s.) överken

5 Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân, *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dâr İbn Hazm, Birinci Tab', 1429/2008), s. 96.

6 Sadmî, Bateyî, s. 197.

7 Beydâvî, Nureddin Abdullah b. Ömer, *Envârü'l-Tenzil ve Esrârü'l-Te'vîl*, (Beyrüt: Dâru'l-Ma'rife, 1434/2013), s. 54.

Kur'ân'ın 36. Sûresi olan Yâsin Sûresinin ismini zikretmiş ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bu sûrenin sahibi olduğunu şöyle ifade etmiştir:

*Qureyşî bû penahê dîn
Xudanê sûretê Yasîn
Şivanê kodekê nûrîn
Melek hatin di fermanê⁸*

"*El-Wefa Bê Wesl û Canan*" adlı şiirinde Fetih sûresinin ilk âyetini⁹ zikrederek bu sûrenin her daim kendileri için kurtuluş vesilesi olmasının gerektiğini belirtmiştir.

Fetih Sûresi nâzil olduğunda Hz. Peygamber (s.a.s.) sûre ile ilgili olarak "Geceleyin bana öyle bir sûre nâzil oldu ki bu, güneşin üzerinde doğduğu en hayırlı gün olmuştur."¹⁰ şeklinde büyürmüştür. Bateyî, yukarıdaki beyitte Hz. Peygamber'in hadiste geçen müjdesine işaret ederek Fetih sûresinin ehemmiyetini zikretmiştir.

Bateyî, Fetih sûresinden bahsederken şu demektedir:

*Ma mededkarê me bî İna Fetehna subh û dem
Wer ne sotim ateşe dil şehriyara min nehat¹¹*

3. Kur'ân'ın Cüz Sayısı

Bateyî, "*Ya İlahî Tu Kerîm î*" adlı münacâtında çaresizliğini ifade ederken "*Kur'ân'ın otuz cüz hakkı için*" şeklinde Allah'a yalvarmakta ve yakarışını şöyle dilendirmektedir:

*Tu bi navê xwe yî Rehman
Tu bi heq sih cuz'yê Qur'an
Bateyê jar tu bi xufra
Tu xeffarê xeta yî¹²*

Kur'ân-ı Kerîm, nâzil olduğu andan itibaren Hz. Peygamber'in (s.a.s.) emriyle vahiy kâtiplerine yazdırılmış ve ezberlenmiş; nüzulü ile birlikte Kur'ân'la ilgili kaleme alınan çalışmalarda Kur'ân'ın cüz, sûre, âyet kelime hatta harf sayısı kayıt altına alınmıştır. Bateyî, bu kasidesinde Kur'ân'ın otuz cüzden oluştuğunu bildirmiştir.

4. Kur'ân'ın Cem'i

Kur'ân-ı Kerîm, nâzil olduğu andan itibaren Hz. Peygamber (s.a.s.) bizzat O'nu ezberlemiş, ardından vahiy kâtiplerine yazdırmış, daha sonra onlara yazdırdığı âyet-

8 Şadnî, Bateyî, s. 84.

9 *إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا* "Biz sana doğrusu apaçık bir fetih ihvan ettik." (Fetih 48/1).

10 İbn 'Aşûr, Muhammed et-Tâhîr, *et-Tâhîr ve ʔ-Tenvîr*; (Tûnus: Dâr Suhnûn, trs), X (26), s. 141.

11 Şadnî, Bateyî, s.105.

12 Şadnî, Bateyî, s.55.

leri okutmuştur. Hz. Peygamber (s.a.s.) bunun yanında değişik vesilelerle nâzil olan âyetleri sahabeye okumuş, bazen de onlardan Kur'ân'ı bizzat dinlemiştir. Ramazan aylarında o ana kadar nâzil olan âyetlerin tümünü Hz. Cebrâil'den dinlemiş ardından kendisi de O'na arz etmiştir. Son arzda bu mukabele, iki defa gerçekleşmiş ve vahiy kâtibi Zeyd b. Sâbit (r.a.) buna şahitlik etmiştir.

Hz. Ebû Bekir (r.a.) döneminde Hicretin 12. yılında Yemâme savaşında yetmiş yakın Kur'ân hâfızının şehit düşmesi Hz. Ömer'in(r.a.) Halife Ebû Bekir'e (r.a.) meseleyi arz etmesine sebep olmuş ve sonunda ikna olmuştur. Hz. Ebû Bekir (r.a.), Zeyd b. Sâbit'i (r.a.) çağırarak oluşturduğu komisyonun başkanlığına atamış ve Kur'ân'ı cem' etmesini emretmiştir. Zeyd b. Sâbit (r.a.), Mescid-i Nebevî'de başladığı çalışmalarına aralıksız devam etmiş ve hazırladığı çalışmayı Hz. Ebû Bekir'e (r.a.) teslim etmiştir. Hz. Ebû Bekir (r.a.) vefat edince Hz. Ömer'de (r.a.) kalmış o da Hz. Hafsa'ya (r.a.) teslim etmiştir.

Hz. Osman (r.a.) döneminde genişleyen İslam coğrafyasının değişik noktalarına yerleşen sahabenin gittikleri yerlerde farklı kıraatları da beraberinde götürmesi sebebiyle Kur'ân öğrenenler arasında ciddi ihtilaflar oluşturmuştur. Bunun üzerine Hz. Osman tekrar Zeyd b. Sâbit'i (r.a.) çağırarak Hz. Ebû Bekir (r.a.) döneminde yazılan nüshayı esas almasını, İslam coğrafyasının önemli merkezlerine Mushaf lar göndermek üzere istinsahta bulunmasını emretmiştir. O da Hz. Hafsa'da (r.a.) bulunan nüshayı istemiş ve istinsah çalışmasını başlatmıştır.¹³

Melâyê Bateyî, Hz. Osman (r.a.) döneminde yapılan Kur'an'ın cem' ile ilgili çalışmayı "Kan Me'dena Sıdq û Sefa" adlı kasidede şöyle dile getirmiştir:

*Kanê emîrunel zeman
Kan cami'ê cümle Quran
Kanê 'Usman binî 'Efan
Kanê Muhammed Mustefa¹⁴*

B. Hz. Peygamber ve Kur'ân

Bateyî, eserlerinde Hz. Peygamber'e (s.a.s.) nâzil olan Kur'ân'a değişik vesilelerle işaret etmiş ve Hz. Peygamber-Kur'ân ilişkisini ele almıştır.

1. Hz. Peygamber'in Vahiy Meleği Cebrail'i Görmesi

Kur'ân-ı Kerîm, inen Kur'ân'ın vahye dayandığını¹⁵ Hz. Peygamber'in (s.a.s.) de

13 Zerkânî, Muhammed Abdulazîm, *Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1412/1991), I, 239-250.

14 Sadîni, Bateyî, s. 135.

15 Necm 53/3-4.

doğru yoldan sapmadığını¹⁶ zikretmiştir. Yine vahyi meleği Cebrail (a.s.)'in, birkaç defa aslî suretinde Hz. Peygamber'e (s.a.s.) görüldüğünü Necm sûresinde şöyle bildirmiştir:

مَا زَاغَ الْبَصِيرُ وَمَا طَغَى "Gözü kaymadı ve sınırı aşmadı."¹⁷

Bateyî, Necm sûresindeki bu âyeti iktibas etmiş ve Mevlid'inin sonunda Hz. Peygamber'e (s.a.s.) hitaben şöyle demiştir:

*Ehmeda çavê te ma zaxel beser
Yek îşarata te îñşeqqel qemer*¹⁸

2. Kur'ân'ın Hz. Peygamber Tarafından Korunması

Kur'ân-ı Kerîm, Cebrâil vasıtasıyla Hz. Peygamber'e (s.a.s.) vahyedilen, vahyedildiği andan itibaren ezberlenen ve satırlara geçirilen bir kitaptır. Bateyî, "Hulo Rabe Ebul Qasım" adlı kasidesinde Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Kur'ân'ın koruyucusu olduğunu şöyle ifade etmektedir:

*İmamê enbiyani tu
Li Qur'anê xudanî tu
Pez înem xweş şivanî tu
Şivanê ûmmetê yekser*¹⁹

Yine Bateyî, "Muhemmed Seyyîde 'Alem" adlı kasidede "vahiy" ve "furkan" kavramlarını ele alarak hem Kur'ân'ın vahyedilen bir Kitap olduğuna hem de bu kitabın bir isminin Furkân olduğuna işaret etmiş ve bunu şöyle ifade etmiştir:

*Muhemmed seyyîdê 'alem
Şefî'ê roja mîzanê
Xwedanê wehy û Furqanê*²⁰

Bateyî, aynı kasidede "vahiy" ve "tenzil" kavramlarını da zikretmiştir:

*Xudanê wehy û tenzîlê
Bi eqlam û bi tebcîlê*²¹

Bateyî, Mevlid-i Şerîfnde Hz. Peygamber'in (s.a.s.) dünyaya gelişini anlatırken O'nun Kur'ân-ı Kerîm'in sahibi olduğunu vurgulamış ve şöyle demiştir:

*Hat xudanê seyf û Qur'ana mûbîn*²²

16 Necm 53/2.

17 Necm 53/17.

18 Sadîmî, Bateyî, s. 224.

19 Sadîmî, Bateyî, s.90.

20 Sadîmî, Bateyî, s. 83.

21 Sadîmî, Bateyî, s.83.

22 Sadîmî, Bateyî, s. 181.

Bateyî, “*Kan Me'dena Sıdq û Sefa*” adlı naatta “vahiy” ve “furkan” kavramlarını ele almış, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bunlarla ilişkisinin ele alındığı döneme olan hasretinişöyle dile getirmiştir:

*Bi wehy û xandin lamekân
Te'lim di furqanê heman
Bê herf û elfaz û ziman
Kanê Muhammed Mustefa*²³

Ayrıca Molla Huseyin Bateyî, Mevlid'inde Allah'a hamd û senâ ettikten sonra Yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerîm'i Müslümanlara miras olarak bahşettiğini şöyle ifade etmiştir:

*Ew Xwedayê malike mulkê 'ezîm
Daye me mirasa Qur'ana kerîm*²⁴

3. Hz. Peygamber'in Kur'ân'ın Esrarını Bilmesi

Hz. Peygamber (s.a.s.), nâzil olan Kur'ân'ı sahabeye aktarırken bazen kendiliğinden bazen de sahabeden veya ehl-i kitap yada müşriklerden gelen sorular üzerine gerekli açıklamayı yapar, Allah'ın muradını aktarırdı. Bateyî, Mevlid'inin “Merhaba” bahsinde Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Kur'ân'ın esrarını bildiğini dolayısıyla onun müfessiri olduğunuşöyle zikretmiştir:

*Merhaba ey sirrê Furqân merhaba
Merhaba ey derde derman merhaba*²⁵

C. Kur'ân İlimleri

Kur'ân İlimleri manasına gelen ‘Ulûmu'l-Kur'ân’, Kur'ân'ın anlaşılmasına yardım eden ilimleri ifade eder. Bateyî, bu ilimlerin bir kısmını gerek Mevlid'inde gerekse de diğer çalışmalarında ele almıştır. Bunları maddeler halinde şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Aksâmu'l-Kur'ân

Bateyî, Kur'ân'ın yeminleri anlamına gelen “Aksâmu'l-Kurân”ı ele almış ve çalışmalarında zikretmiştir. Meselâ, “*Qismet Jı Dîwana Ezel*” adlı eserinde “âyetler”e ve “kasem harfleri”ne yemin etmiş ve şöyle demiştir:

*Sundê dixwûm ezvê dem
B'ayat û herfê qesemê*²⁶

23 Sadîni, Bateyî, s. 135.

24 Sadîni, Bateyî, s.167.

25 Sadîni, Bateyî, s. 197.

26 Sadîni, Bateyî, s.111.

Benzer şekilde Bateyî, Mevlid'inin son kısmında "Duhâ" sûresinin ilk âyetini teşkil eden kasemi zikretmiş ve şöyle demiştir:

*Ateşê Mûsa çi bû? Ruxsarê tu
Weddûha nûra dilê hişyarê tu²⁷*

Beyitte geçen "Wedduhâ" ifadesi Mekkî bir sûre olan Duhâ sûresinde şöyle geçmektedir:

وَالضُّحَىٰ (1) وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَىٰ (2) مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ (3)

"Kuşluk vaktine ve sükûna erdiğinde geceye yemin ederim ki Rabbin seni bırakmadı ve sana darılmadı."²⁸

Daha sonra Bateyî Leyl sûresiyle ilgili olarak Mevlid'inde şöyle demektedir:

*Herdu 'alem çi? Siha iqbalê tu
Sûndê welleyl bi zulf û xalê tu.²⁹*

Bateyî bu beyitte de Mekki bir sûre olan Leyl sûresinin başında gelen "welleyl" âyetini zikretmiş ve buradaki kaseme doğrudan atıfta bulunmuştur. Bu âyet, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle gelmektedir:

وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ (1) وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّىٰ (2) وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ (3) إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَىٰ (4)

"(Karanlığı ile etrafı) bürüyüp örttüğü zaman geceye, açılıp ağardığı vakit gündüze, erkeği ve dişiği yaratana yemin ederim ki işleriniz başka başkadır."³⁰

2. Hurûf-i Mukattaa

Kur'ân-ı Kerim'de 14 sûrenin başında gelen hurûf-i mukattaa, Bakara ve Âl-i İmrân hariç Mekkî sûrelerin önemli özelliklerinden birisini teşkil eder. Bunların manası konusunda farklı yorumlar yapılmıştır.

Bateyî, hurûf-i mukattaa ile başlayan yedi "Hâ-mîm" in sırrını dile getirerek Allah'a yalvarmış ve "La havle La Quwwete" adlı kasidede şöyle demiştir:

*Ya Rebbî zatê ehed
Bi pakiya Muhammed
Bi fedl û husnê bê hed
Bi sirrê heft Ha Mîm³¹*

Yukarıdaki dörtlüğün devamında yine "Hâ" ve "Mîm"lerin sırrına işaret ederek hurûf-i mukatta konusunu ele almıştır.

27 Sadmî, Bateyî, s. 224.

28 Duhâ 93/1.

29 Sadmî, Bateyî, s. 224.

30 Leyl 92/1.

31 Sadmî, Bateyî, s. 77.

*Bi sirra Hé û Mîman
Bi pakiya kerîman*³²

Bateyî'nin bahsettiği yedi Hâ-mîm sûresi şunlardır: Mü'min, Fussilet, Şûrâ, Zuhuruf, Duhân, Câsiye ve Ahkâf'tır. Bu sûrelerin tümü "Hâ-mîm" ile başlamış oluptamamı Mekkî sûrelerdir.

3. Kısasu'l-Kur'ân

Kur'ânî ilimlerden birisi olan Kur'ân Kıssaları, özellikle Mekkî sûrelerde müşrik toplumun baskılarının arttığı başta Hz. Peygamber olmak üzere mü'minlere yapılan ezaların had safhaya ulaştığı dönemlerde nâzil olan âyetlerde zikredilmiştir. Bu kıssalar ile müşrikler uyarılmış; mü'minler teselli edilmiştir.

Bateyî, Kur'ân'da zikri geçen peygamberlerden Hz. Süleyman (a.s.),³³ Hz. Davud (a.s.),³⁴ Hz. Yusuf (a.s.),³⁵ Hz. Yakub (a.s.)³⁶ ve Hz. İsa'yı (a.s.)³⁷ zikretmiştir. Meselâ "el-Wefa bê Wesl û Canan" adlı kasidesinde Hz. Yakub (a.s.) ile Hz. Yusuf'tan (a.s.) bahsederken şöyle demektedir:

*Şubhî Ye 'qûbî ji 'işqa Yûsufê gûlpîrehen
Mûnisê derd û xeman im sakine beytul hezen
Tarûmar im întizar im şehsûwara min nehat*³⁸

Yine Kur'ân'da tevhid inancı ile mücadele eden mal ve makamları ile kibirlenen, tevhid düşüncesi ile mücadele eden Nemrûd ve Karun'dan bahsederken "Heqqa Tu Padîşah î" adlı münacaatında şöyle demektedir:

*Karê Nemrûdî dîn e
Genca Qarûnî daket
Felek her wa hajûn e*³⁹

Bateyî, Kur'ân'ın nüzulüne ev sahipliği yapan Mekke ve Medine şehirlerini şiirlerinde zikretmiştir. Meselâ "Ey Ne'tê Tu Ez 'Erşî Heta Ferşî Şehîra" adlı naatında şöyle demektedir:

*Fexra melekan padîşahê textê Medîne
Yek lehze geha 'erşê xeraman bî meşîne*⁴⁰

32 Sadnî, Bateyî, s. 77.

33 Sadnî, Bateyî, s. 67.

34 Sadnî, Bateyî, s. 73.

35 Sadnî, Bateyî, s. 80, 96.

36 Sadnî, Bateyî, s. 105.

37 Sadnî, Bateyî, s. 72.

38 Sadnî, Bateyî, s. 105.

39 Sadnî, Bateyî, s. 63.

40 Sadnî, Bateyî, s. 80.

4. Sebeb-i Nüzûl

Bateyî'nin ele aldığı Kur'ân ilimlerinden birisi de sebeb-i nüzuldür. Sebeb-i Nüzûl, bir âyetin veya sûrenin herhangi bir olay veya meseleyi açıklamak veya sorulan soruya cevap vermek üzere nâzil olmasıdır.

Bateyî, İnşirâh sûresinin sebeb-i nüzulünü zikrederek Cebrâil'in Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sinisini ikiye ayırdığına dair meseleyi açıklayan sûrenin de İnşirâh sûresi⁴¹ olduğunu açıkça zikretmiş ve şöyle demiştir:

*Melek hatin bi te'cîlî
Du şeq kir sîne Cibrîlî
Elem neşreh tê tenzîlî
Dikit tewzîh û tîbyanê⁴²*

Bateyî, İnşirâh sûresinin nüzülü ile şekku's-sadr hadisenin vuzuhata kavuştuğunu "tevizih" ve "tebyin" ifadeleri açıklamıştır.

5. Nesh

Kur'ân İlimlerinden birisi olan "Nesh" meselesi, Tefsir ve Fıkıh Usûlü açısından önemli bir mevzu olup üzerinde yoğun tartışmaların yapıldığı ve bu alanda müstakil eserlerin yazıldığı bir ilimdir. Nesh, şer'î bir hükmün daha sonra nâzil olan şer'î bir hükümlerle ortadan kaldırılmasıdır.⁴³

Bateyî, *Muhammed Seyyîde 'Alem* "adlı naatında şöyle demektedir:

*Bi hukmê seyîdê mursel
Nebiyê axir û ewwel
Betal kir dîniha mücmel
Bi ayat û bi Qur'anê⁴⁴*

Bateyî, Mevlid'inde Hz. Peygamber'in (s.a.s.) evvelki şeriatları neshettiğini ifade etmiş ve şöyle demiştir:

*Wextê rabit Ehmedê 'alî'elem
Nasixê Tevrat û încîl û senem⁴⁵*

41 İnşirâh sûresi: "1. Biz senin göğsünü açıp genişletmedik mi? 2, 3. Belini büken yükünü senden alıp atmadık mı? 4. Senin şânını ve ününü yüceltmedik mi? 5, 6. Elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır. Gerçekten, zorlukla beraber bir kolaylık daha vardır. 7, 8. Boş kaldın mı hemen (başka) işe koyul ve yalnız Rabbine yönel."

42 Sadîni, Bateyî, s. 84.

43 Zeydan, Abdülkerîm, *el-Medhal li dirâseti's-Şerîati'l-İslâmiyye*, (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1423/2002), s. 95.

44 Sadîni, Bateyî, s. 83.

45 Sadîni, Bateyî, 181.

6. Tilâvet Secdesi

Kur'ân-ı Kerîm'de secde âyeti olarak da bilinen 14 tilâvet secdesi yer almaktadır. Bunlardan birisi Alak sûresinin sonunda yer alan

كَلَّا لَا تُطِغُهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ

“Hayır! Ona uyma! Allah'a secde et ve (yalnızca O'na) yaklaş!”⁴⁶âyetidir.

Bateyî, *La Hewle La Quwwete* adlı kasidede Allah'tan bağışlanma dilerken sabah ve akşam ezanına, Alak sûresinin sonundaki “weqterib” ile biten secde âyetine yemin etmiş ve bunu şöyle ifade etmiştir:

Bi bangê subh û mexrib

Bi sucdeya weqterib

Bi lewh û 'erşê 'ezîm⁴⁷

D. Kur'an'da Geçen Bir Kısım Meseleler

1. Esmâ-i Hüsnâ

Melâyî Bateyî, şiirlerinde Kur'ân'da geçen Esmâ-i Hüsnâ'dan bir kısım isim ve sıfatları zikretmiş, bunları özellikle de “*Ya İlahî tu Kerîm î*”ve “*Subhan Jı Mîrê Qadirî*”, adlı naatlarında ele almıştır.

Bateyî, naatlarında günahlarının bağışlanmasını Rahmân olan Allah'tan dilerken nasıl dua edilmesi gerektiği, makam ve şöhretin dua etmeye mani olmaması gerektiği hususları üzerinde durmuştur. Allah'ın “kerîm, ğafûr, ğeffâr, 'azîm, kadîm, samed, hayy, mecîd, ehad, ferd, hamîd, kerem, rahîm, emîn, melîku'l-arşî'l-'azîm” şeklinde isim ve sıfatlarını ele almıştır.⁴⁸

Bateyî, “*Ya İlahî Tu Kerîm î*” adlı şiirinde şöyle demektedir:

Yâ ilahî tu kerîm î

Tu xefûr î tu ezîm î

Ji ezel da tu qedîm î

Melikê seqfê sema yî⁴⁹

Samed û 'heyî û mecîd î

Qurbetê “heblu'l-verîd” î

E'hed û ferd û 'hemîd î

Layîqê hemd û senâyî⁵⁰

46 Alak 96/19.

47 Sadîni, Bateyî, s.77.

48 Sadîni, Bateyî, s. 53-55.

49 Sadîni, Bateyî, s. 53.

50 Sadîni, Bateyî, s 53.

“*Heqqa tu Padişah î*” adlı naatta bu isimleri kakhâr, ‘allâm, kayyûm gibi mübalağa sığalarla zikretmiştir.⁵¹

Bateyî, “*Ya İlahî Tu Kerîm î*” adlı münacaatında Mü’min sûresinin 16. âyetindeki⁵² “hükümrânlık kimindir” manasına gelen “limeni’l-mülk” lafzını iktibas etmiş ve şöyle demiştir:

“*Limeniil mulkû*” *dibejî*
*Hakimê şah û geda yrî*⁵³

Bateyî, “*Subhan Jı Mirê Qadirî*” adlı münacâatında ise bu konuyu şöyle dile getirmektedir:

Zatê qadîm û pakî ye
Heyy û Elîm û Hadî ye
*Navek ‘ezîm û ‘âlî ye*⁵⁴

Haşa hebin ‘uzw û cesed
Tehwîlê îmkanê xired
We lem yekun kufwen ehed
*Zatê qedim her dê hebi*⁵⁵

Bateyî, Mevlidinde esmâ-i hüsnâdan bir kısım isimleri şöyle zikreder:

Ya kerîmû ya îlahel ‘alemîn
*Ya rehîmû ya ‘ezîmû ya metîn*⁵⁶

2. Müslümanların En Hayırlı Ümmet Oluşu

Bateyî’nin ele aldığı meselerden birisi, İslam ümmetinin en hayırlı ümmet oluşu mevzusudur. Bateyî, Mevlid’inin başlangıç kısmında şöyle demektedir:

Em kırîne ummeta xeyr-uş beşer
*Tabî ‘e wî muqtedayê namiwer*⁵⁷

Âl-i İmrân sûresinin 110. âyetinde Müslümanların en hayırlı ümmet oldukları hususunda Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ

51 Sadîni, Bateyî, s. 56.

52 “O gün onlar (kabirlerinden) meydana çıkarlar. Onların hiçbir şeyi Allah’a gizli kalmaz. Bugün hükümrânlık kimindir? Kakhâr olan tek Allah’ındır.” (Mü’min 41/16).

53 Sadîni, Bateyî, s. 54.

54 Sadîni, Bateyî, s. 65.

55 Sadîni, Bateyî, s. 65.

56 Sadîni, Bateyî, s. 225.

57 Sadîni, Bateyî, s.167.

"Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder, kötülükten meneder ve Allah'a inanırsınız. Ehl-i kitap da inansaydı, elbet bu, kendileri için çok iyi olurdu. (Gerçi) içlerinde iman edenler var; (fakat) çoğu yoldan çıkmışlardır.⁵⁸

3. İslam Dinin Kâmil Din Oluşu

Bateyî'nin ele aldığı mevzulardan birisi, İslâm dinin kemâle ermiş olması ve Allah'ın nimetini tamamlamış olmasıdır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا

"Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı beğendim."⁵⁹

Bateyî, Mevlidinde bu konuyu şöyle aktarmıştır:

Dînê me kir kamil û ni'met tamam
Ye'nî da me Ehmed û dar-us selam⁶⁰

4. Sırat-ı Mustakîm

Bateyî, Fatiha sûresinde "dosdoğru yol" manasına gelen "sırat-ı müstakîm"i zikretmiştir. Bateyî yazdığı Mevlid'inde Yüce Allah'a yalvararak sırat-ı müstakimden ayırmamasını dilemiştir:

Hêvîdar în em jî te Şahê Kerîm
Îhdina ya Reb sîrat-el musteqîm⁶¹

5. İsrâ Hadisesi

İsrâ hadisesi, Mekke'de Hicretten bir yıl evvel vuku bulmuştur.⁶² Yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurmaktadır:

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنَ الْأَيْمَانِ

"Bir gece, kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye (Muhammed) kullunu Mescid-i Harâm'dan, çevresini mübarek kaldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah noksan sıfatlardan münezzehtir."⁶³

Benzer şekilde Bateyî, "Muhammed Sahibê Tacê" adlı naatta Mi'rac hadisesini

58 Âl-i İmrân 3/110.

59 Mâide 5/3.

60 Sadıni, Bateyî, s.167.

61 Sadıni, Bateyî, s.168.

62 İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1403/1983, thk: Mustafa Abdulvâhid), II/93.

63 İsrâ 17/1.

işlemiş ve bunu şöyle anlatmıştır:

*Xuda perde hilanî bû
Hebîb du caran ew dî bû
Lê heqîqet nezanîbû
Munezzeh jî cism û canî*⁶⁴

Bateyî, “*Muhammed Seyyîde ‘Alem*” isimli kasidesinde Hz. Peygamber’in (s.a.s.) yukarıdaki âyette zikredilen İsrâ hadisesini şöyle ifade etmiştir:

*Ke subhanellezî esra
Ji Qudsê çûye dîwanê*⁶⁵

6. Allah’ın İnâyeti

Hz. Peygamber (s.a.s.), Mekke’den Medine’ye hicret ettikten bir müddet sonra müslümanlarla Mekke şirk toplumu arasında Bedir Savaşı vuku buldu. Kur’ân’ın ifadesi ile Bedir Savaşı, ehemmiyetine binaen Furkan Günü⁶⁶ yani hak ile batılın birbirinden ayrıldığı gün olarak nitelenmiştir. Kur’ân-ı Kerîm, Bedir gazvesini başta Enfâl sûresi olmak üzere değişik âyetlerde ayrıntılı olarak ele almış, Yüce Allah’ın Müslümanlara olan inayeti ve yardımı aktarılmaktadır. Meselâ bir âyette şöyle buyrulmaktadır:

قَلَّمَ تَقَلُّوهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءٌ حَسَنًا

“(Savaşta) onları siz öldürmediniz, fakat Allah öldürdü onları; attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı (onu). Ve bunu, müminleri güzel bir imtihanla denemek için (yaptı). Şüphesiz Allah işitendir, bilendir.”⁶⁷

Bateyî, Mevlid’inde yukarıdaki âyetten iktibasta bulunmuş ve şöyle demiştir:

*Ma rameyte îz remeyte gûşidar
Destê wî deste Xweda der karû bar*⁶⁸

7. Hz. Âdem İle Havva Hâdisesi

Kur’ân-ı Kerîm’de zikri geçen meselelerden birisi, Hz. Âdem (a.s.) ile Havva’nın cennetten çıkma hadisesidir. Bâteyî, Bakara sûresinin 38. âyetindeki

قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا “Dedik ki: Hepiniz cennetten inin!”⁶⁹ emrini esas alarak bu konuyu ele almış ve Mevlid’inin sonunda şöyle demiştir:

64 Sadîni, Bateyî, s. 94.

65 Sadîni, Bateyî, s. 87.

66 Enfâl 8/41.

67 Enfâl 8/17.

68 Sadîni, Bateyî, s. 169.

69 Bakara 2/38.

*İhbîtü mînha cemî'en hate emr
Adema dê bêteve lakin bi sabr⁷⁰*

Bateyî, Hz. Âdem (a.s.) ile Havva'nın cennetten çıktıktan sonra hatalarının farkına varıp Allah'a olan yakarışlarını ve mahcubiyetlerini dile getiren şu âyetleri de Mevlid'inde zikretmiştir:

قَالَ رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ

“(Âdem ile eşi) dediler ki: Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz.”⁷¹

Molla Hüseyin Bateyî, Mevlid'inde Hz. Âdem ile Havva'nın çaresizliğini şöyle dilegetirmiştir:

*Pir girî û xweş girî bê hed gelek
Newheyê îna zelemna çû felek⁷²*

8. Hz. Peygamber'in Âlemlere Rahmet Olarak Gönderilişi

Kur'ân-ı Kerîm'in ana konularından birisi de nübüvettir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bi'seti bu mevzunun merkezini teşkil etmektedir. Yüce Allah, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) gönderiliş gayesini anlatırken şöyle buyurmuştur:

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ

“(Resûlüm!) Biz seni âlemlere ancak rahmet olarak gönderdik.”⁷³

Bateyî, Mevlid'inin sonunda Hz. Peygamber'in (s.a.s.) âlemlere rahmet olarak gönderilişini şöyle ifade etmiştir:

*Merheba ey rehmete-lil 'alemîn
Merheba ente şefî-'ul muznîbîn⁷⁴*

9. Şekku'l-Kamer Hâdisesi

Müslümanların işkenceye maruz kaldığı bir dönemde Mekkeliler, Hz. Peygamber'den (s.a.s.) mucize istemişler idi. O da parmağının işaretini ay ikiye ayırmıştır. Kur'ân-ı Kerîm bu hâdiseyi Kamer sûresinde şöyle zikretmiştir:

إِقْرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ “Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı.”⁷⁵

Bateyî, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bu mucizesini anlatan âyetten iktibasta bulunmuş ve bunu Mevlid'inin son kısmında zikretmiştir:

70 Sadını, Bateyî, s.178.

71 A'râf 7/23.

72 Sadını, Bateyî, s.178.

73 Enbiya 21/107.

74 Sadını, Bateyî, s. 198.

75 Kamer 54/1.

*Ehmeda çavê te ma zaxel beser
Yek îşarata te îşeqqel qemer*⁷⁶

SONUÇ

İnsanlığa hayat kaynağı olarak vahyedilen Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Muhammed (s.a.s.)'den itibaren ilim ve irfana kaynaklık etmiştir. Kitap yazan, şiir kaleme alan âlimler, Kur'ân-ı Kerîm'i birincil kaynak olarak esas almış, aldıkları eğitim seviyesi çerçevesinde çalışmalarına yansıtmaya çalışmışlardır.

Medreselerde eğitim görmüş ve müderrislik yapmış olan âlim ve ârif Molla Hüseyin Bateyî, gerek yazdığı Mevlid'inde gerekse münacaat, naat ve kasidelerinde Kur'ân-ı Kerîm'i yararlandığı ilk kaynak olarak görmüştür.

Elimizdeki bu çalışma, Klasik Kürt Edebiyatı'nın önemli temsilcilerinden birisi olan Bateyî'nin bilgi kaynağını göstermesi açısından önemlidir. Kanaatimizce Kürt Edebiyatı üzerine çalışma yapanların bilgi kaynakları arasında Kur'ân-ı Kerîm'e yer açmaları ve bunu evvelkilerin bir emaneti olarak görmeleri gerekir.

KAYNAKÇA

Beydavî, Nureddin Abdullah b. Ömer, *Envâru 'l-Tenzîl ve Esrâru 'l-Te'vîl*, (Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1434/2013).

Celalî (Geçit), Molla Musa, *Feydu'l-Kadîri'l-Mubdî Şerhu'l-Mevlidi'l-Kurdî*, (İstanbul: İhvan Neşriyat, trs).

İbn 'Aşûr, Muhammed et-Tâhîr, *et-Tahrîr ve 'l-Tenvîr*, (Tûnus: Dâr Suhnûn, trs), X (26).

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâîl, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, thk: Mustafa Abdulvâhid, 1403/1983).

Jiyan, Rênas *Melayê Bateyî*, (Diyarbakır: Belkî Yayınları, 2013).

Sadîmî, M. Xalîd, *Mela Huseynê Bateyî: Jiyan, Berhem û Helbestên Wî*, (İstanbul: Nûbihar Yayınları, 2013).

Suyûfî, Celâluddîn Abdurrahmân, *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dâr İbn Hazm, 1429/2008).

Zeki Beg, Muhammed Emin, *Kürtler ve Kürdistan Tarihi*, (İstanbul: Nûbihar Yayınları, Çev: Vahdettin İnce, Mehmet Dağ, reşat Adak, Şükrü Aslan, 2013).

Zerkânî, Muhammed Abdulazîm, *Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1412/1991).

Zeydan, Abdulkerîm, *el-Medhal lidirâseti's-Şerîati'l-İslâmiyye*, (Beyrut: Muessese-tu'r-Risâle, 1423/2002).

⁷⁶ Sadîmî, Bateyî, s. 224.